
МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.011.32

ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Долматова М. П.

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми формування естетичного досвіду майбутніх учителів-філологів засобами мистецтва слова на заняттях з іноземної мови. В ній обґрунтовано педагогічну модель процесу формування естетичного досвіду, яка реалізується через цілеспрямовану організацію роботи з оригінальним художнім текстом як твором мистецтва.

У статті визначено сутність та структуру естетичного досвіду студентів, показано результати аналізу науково-теоретичної літератури та констатувального експерименту, що послужили вихідними даними для розробки педагогічної моделі його формування.

Автор також висвітлює освітньо-виховні можливості мистецтва слова, яке може бути освоєне тільки в результаті цілеспрямованого читання й аналізу оригінального іншомовного художнього тексту, емоційного сприйняття його як твору мистецтва; визначає фактори, що сприяють успішності процесу розвитку компонентів естетичного досвіду студентів філологічних факультетів на основі читання оригінальних художніх творів, а саме їхні дидактичні функції.

Виходячи з багатоскладового, динамічного характеру естетичного досвіду, було визначено поетапність організації процесу його формування у майбутніх учителів-словесників, а саме: вступний мотиваційний, операційно-пізнавальний, контрольний та узагальнювальний (творчий) етапи.

Для кожного з перерахованих вище етапів автором було розроблено систему вправ аналітичного, репродуктивного і творчого характеру у роботі з поетичними і прозовими іншомовними і художніми творами.

Ключові слова: естетичний досвід, іноземна мова, художній текст, вивчальне читання, педагогічна модель.

Статья посвящена исследованию актуальной проблемы формирования эстетического опыта будущих учителей-филологов средствами искусства слова на занятиях по иностранному языку. В ней обоснована педагогическая модель формирования эстетического опыта, которая реализуется через целенаправленную организацию работы с оригинальным художественным текстом как произведением искусства.

Ключевые слова: эстетический опыт, иностранный язык, художественный текст, изучающее чтение, педагогическая модель.

The article is devoted to the actual problem of modern theory and practice of upbringing – forming of aesthetic experience of would-be teachers-philologists by means of art of a word at the English lessons. The author presents the history and present status quo of the problem under the research. The essence and structure of aesthetic experience of the students of Philological Faculties of Higher Pedagogical Educational Establishments are determined due to the analysis of scientific literature. The scientific and methodological attitudes to the foreign literary text treated as a factor of speech-aesthetic influence have been cleared up in the article.

The study of the development of the future teachers-philologists' aesthetic experience showed that its current level is quite low. This is due to the underestimation of the fact that the word is not only the figure of logics, but it is also a specific sensitive complex.

Due to this the scientifically founded pedagogical model of the process of the aesthetic experience forming by means of a foreign word and based on the learning of the original literary text as a work of art has been introduced by the author.

The implementation of this model was based on four stages of students' learning activities: introductory motivational, cognitive-operational, control and evaluation, creative. According to the stages the system of exercises and tasks for reading foreign literary texts in the aspect of the formation of students' aesthetic experience was worked out. It displayed their main purposes and kept students' interest to the art of words; helped to understand a literary text in the unity of content and form and to actualize emotional and sensitive spheres; systematized literary, social, cultural, aesthetic and linguistic knowledge; involved students in language aesthetic activity; developed their creative potential.

Key words: aesthetic experience, foreign language, literary text, discovered reading, pedagogical model.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінуючого значення набуває виховна функція – функція всебічного розвитку студентів, що визначається їхнім особистісним естетичним досвідом.

Естетичний досвід символізує сукупність чуттєвих сприймань, якої набуває особистість у процесі взаємодії з прекрасним у природі й суспільстві, становить основу естетичних знань людини про матеріальний світ та суспільні відносини, культурні цінності, твори мистецтва. Тому формування естетичного досвіду майбутніх учителів має стати одним з пріоритетних напрямів навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи. Адже його сформованість обумовлює результативність процесу організації спілкування учнів з художніми цінностями.

Проблема формування естетичного досвіду особистості має давню історію.

У працях М. Бердслея, К. Островського, В. Разумного, В. Толстих, Р. Шульги естетичний досвід розглядається як умова гармонізації усіх елементів структури особистості. Формою виявлення естетичного досвіду вважається естетичне ставлення особистості до будь-яких проявів дійсності (Д. Джола, Б. Замбровський, Ф. Кондратенко).

У педагогічних дослідженнях (С. Мельничук, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко та ін.) розглядаються теоретичні аспекти формування естетичного досвіду особистості засобами мистецтва. Методичні рекомендації стосуються особливостей формування естетичного досвіду у шкільному і студентському віці (Т. Завадська, Г. Карась, О. Олексюк, Т. Скорик, Г. Тарасенко, О. Шевнюк).

Підсумовуючи, визначаємо естетичний досвід як складне духовно-інтегративне утворення, що акумулює в собі знання, уміння, навички й емоції, набуті в процесі естетичної діяльності. Він виявляється як естетичне ставлення людини до предметів і явищ об'єктивного світу через естетичні почуття, погляди, потреби та інші складові, що відбивають взаємодію людини з навколишнім, різноманітністю об'єктивного і суб'єктивного.

Поряд зі згаданими результатами наукового пошуку проблема формування естетичного досвіду майбутніх учителів-філологів засобами іноземної мови залишається ще недостатньо вивченою. Також потребує висвітлення питання теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення цього процесу.

Констатувальні зрізи рівнів сформованості естетичного досвіду майбутніх учителів-словесників засвідчили недостатню розвиненість цієї якості. Переважна більшість студентів філологічних факультетів (68 %) знаходиться на низькому та середньому рівнях мовно-естетичної вихованості, що пов'язано з відсутністю системного підходу до виконання завдань формування естетичного досвіду студентів засобами мистецтва слова. Зокрема, на заняттях з іноземної мови превалює тенденція вивчати літературний текст лише як "навчальний матеріал", позбавляючи студентів діалогічності мислення. Одночасно відбувається заниження ролі читання художнього тексту як твору мистецтва, здатного емоційно виховувати особистість, сприяти реалізації творчого потенціалу студентів з метою розвитку

їхнього естетичного досвіду. Таким чином, постає проблема функціонування іноземної мови на філологічних факультетах у ВНЗ як естетичного феномену.

Результати аналізу науково-теоретичної літератури та констатувального експерименту послужили вихідними даними для розробки педагогічної моделі процесу формування естетичного досвіду майбутніх учителів-словесників засобами іноземної мови, представлення якої і є завданням нашої статті.

Метою впровадження педагогічної моделі є розвиток естетичного досвіду – інтегрованої якості особистості студента філологічного факультету педагогічного ВНЗ на заняттях з іноземної мови як засіб впливу на мотиваційну та ціннісно-орієнтаційну сфери, формування мовно-естетичної ерудованості, вмінь і навичок мовно-естетичної діяльності, збагачення творчого потенціалу особистості.

Для цього було ефективно використано освітньо-виховні можливості мистецтва слова, яке може бути освоєне тільки в результаті цілеспрямованого читання й аналізу оригінального іншомовного художнього тексту, емоційного сприйняття його як твору мистецтва.

У дослідженні визначено фактори, що сприяють успішності процесу розвитку компонентів естетичного досвіду студентів філологічних факультетів на основі читання оригінальних художніх творів, а саме їхні дидактичні функції [4]: мотиваційно-стимулювальна, інформаційно-комунікативна, виховно-впливова та навчально-керівна.

Для досягнення мети, що передбачала розвиток естетичного досвіду студентів, особливу увагу було зосереджено на вивчальному читанні, яке створює передумови для сприймання художнього тексту як твору мистецтва, дозволяє відчувати значний емоційний вплив, усвідомити його естетичну цінність.

Успішність процесу формування естетичного досвіду майбутніх учителів-словесників на заняттях з іноземної мови на основі вивчального читання можливе за умови дотримання певних принципів відбору художніх текстів [3]: а) за ступенем естетичного впливу на читача-студента; б) за соціокультурним потенціалом; в) за поступовим збільшенням текстового матеріалу; г) за системно-літературним (літературознавчим) принципом; ґ) за принципом новизни інформації і д) за принципом відповідності змісту твору інтересам студентів.

Виходячи з багатоскладового, динамічного характеру естетичного досвіду майбутніх учителів-словесників, було визначено поетапність організації процесу його формування та наступність навчально-виховних дій.

Вступний мотиваційний етап – це "включення" тексту в певний парадигматичний ряд – контекст епохи, національної традиції, літературного напрямку, жанру, автора на основі характерологічних ознак, або маркерів: видавництво, вказівки автора, формулювання заголовка та ін. Мета цього етапу організації навчального-виховного процесу на занятті з іноземної мови: активізація фонових знань майбутніх педагогів-словесників; розвиток естетичних потреб, інтересів студентів, їхньої уяви, створення мотиваційної готовності до сприйняття твору.

Операційно-пізнавальний етап – це сам процес читання художнього тексту. Його основною метою є: розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів; збагачення мовно-естетичного тезаурусу; формування естетичних потреб та інтересів; формування навичок естетичного сприймання художніх творів.

На **контрольно-оцінному етапі** здійснюється контроль за розумінням художнього тексту студентами на семіотичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному рівнях – визначення теми тексту, комунікативного наміру автора та оцінка тексту читачем. Метою цього етапу є: контроль розуміння студентами твору на семантичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному рівнях; формування естетичних оцінних здібностей студентів; розвиток умінь і навичок мовно-естетичної діяльності на основі художнього твору.

Узагальнювальний (творчий) етап, метою якого є розвиток творчого потенціалу студентів [1].

Для кожного з перерахованих вище етапів використовувалися дібрані поетичні і прозові іншомовні художні твори, розроблено систему вправ аналітичного, репродуктивного і творчого характеру.

Так, для **першого етапу** продуктивними виявились завдання-стимули, спрямовані на: стисле вивчення біографії та творчості письменника; соціокультурне тло твору; антиципацію фабули і теми твору та визначення його жанру; прогнозування емоційного тла твору та ін.

Для **другого етапу** було запропоновано передтекстові та текстові вправи, які слугували збагаченню мовно-естетичного тезауруса, формуванню навичок естетичного сприймання та інтерпретації художніх творів. Ефективним виявилось "читання з олівцем у руках": а) анотування або "наклеювання ярликів" – під час читання; б) позначення уривків, речень, що сподобалися / не сподобалися, підкреслення в тексті важливих / ключових моментів; в) постановка запитань – під час читання при виникненні труднощів будь-якої природи (формальних чи змістових) позначити на полях або просто поставити знак питання "?"; г) складання списку головних "смыслових віх" твору та ін.

Для **третього етапу** було використано: вправи на заміну виділених у реченні мовних одиниць (словосполучень) синонімічними; вправи на повний перифраз речень (не змінюючи змісту); вправи на заміну виділених у реченні мовних одиниць (словосполучень) антонімічними; вправи на переклад слів (словосполучень) рідною мовою тощо (семантичний рівень).

Для перевірки розуміння художнього тексту на метасеміотичному рівні було ефективно використано групу вправ, спрямованих на оволодіння мовними виражальними засобами та розуміння предметного змісту твору, наприклад: до поданих слів, словосполучень та ін. доберіть еквіваленти; визначте стилістичні засоби, за допомогою яких автор...; знайдіть у тексті слова, які демонструють зміни в емоційному стані...; доведіть з посиланнями на текст авторську симпатію, засудження, іронічне ставлення тощо.

Виходячи з того, що на найвищому метасеміотичному рівні відбувається осягнення та сприймання глибинного змісту твору, застосовано групу продуктивних комунікативних вправ, що потребували від студента оцінки та інтерпретації, висловлювання власної думки і ставлення до фактів, подій і героїв, описаних у творі.

Для **четвертого етапу** організації роботи з художнім текстом було використано вправи (продуктивні комунікативні, одномовні, індивідуальні, парні або групові) з розвитку умінь творчо переосмислювати текст на основі власних оціночних критеріїв, шукати продуктивні нестандартні рішення; формування творчої активності студентів. Для студентів було підготовлено завдання такого типу: запропонуйте інші варіанти розвитку подій; уявіть собі... та опишіть...; знайдіть інший вихід із складної ситуації, спираючись на власний життєвий досвід; проаналізуйте події, вчинки героїв; як ви розумієте...; висловіть ваше ставлення до ... проблеми тощо.

Система вправ розрахована на чітку організацію процесу формування естетичного досвіду, передбачає диференційований підхід до студентів і застосування різних навчальних дій, спрямованих на естетичний розвиток особистості, покликана сформувати навички слухання, виразного й емоційного читання, говоріння і письма, уміння спостерігати і добирати виражальні засоби мови, виділяти їх ознаки, сприймати текст у єдності змісту і форми. Систему вправ характеризує цілісність, взаємодія елементів, які зумовлюють її функціонування у напрямку естетичного виховання студентів.

Завершуючи розгляд системи вправ, у процесі виконання якої передбачалось перевірити ефективність запропонованої моделі, слід підкреслити, що завдання на основі художніх текстів невичерпні, оскільки самі художні тексти неповторні й особливі.

У моделі передбачено, що у студентському віці особистість переходить на якісно новий етап, складається більш-менш цілісний світогляд та формується готовність до самовизначення і т. ін.

Ці вікові особливості студентів складають зміст соціального становлення і самовизначення особистості, стають добрим підґрунтям для залучення їх до мовно-естетичної діяльності на заняттях з іноземної мови.

У ході дослідження було ефективно використано й інші методи: спостереження за виражальними ознаками структурних одиниць мови; бесіди про прекрасне у мові, мистецтві, людині, довкіллі; лінгвістичний аналіз тексту для з'ясування різних

відтінків мовних засобів, трансформації слова в образ тощо. Доцільними для застосування в процесі формування естетичного досвіду студентів виявилися такі прийоми: виразне й емоційне читання художнього тексту; пояснення викладача; повідомлення фактів; опис ілюстрацій; розповідь за ілюстраціями; стилістичний експеримент для умотивування вибору автором тих чи інших засобів та ін.

Таблиця

№	Етапи навчальної діяльності	Зміст етапу	Типи вправ
1.	вступний мотиваційний	а) активізація фонових знань; б) розвиток естетичних потреб та інтересів; в) створення мотиваційної готовності до сприйняття ХТ	а) рецептивні комунікативні; б) репродуктивні умовно комунікативні; в) продуктивні комунікативні
2.	операційно-пізнавальний	власне читання, в процесі якого здійснюється: - формування естетичних потреб та інтересів; - розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів; - збагачення мовно-естетичного тезаурусу; - формування навичок естетичного сприймання художніх творів	а) репродуктивні комунікативні (передтекстові вправи); б) рецептивні умовно комунікативні та комунікативні (текстові вправи)
3.	контрольно-оцінний	- контроль розуміння ХТ на: а) семантичному рівні; б) метасеміотичному рівні (з урахуванням соціокультурної інформації); в) метаметасеміотичному рівні (з урахуванням естетичної інформації); - формування естетичних оцінних здібностей; - розвиток умінь і навичок мовно-естетичної діяльності на основі ХТ	репродуктивні, продуктивні умовно комунікативні та комунікативні
4.	Узагальнювальний (творчий)	розвиток творчого потенціалу	продуктивні комунікативні

Проведена дослідно-експериментальна робота в цілому показала ефективність розробленої педагогічної моделі, що виявилось у позитивній динаміці розвитку мотиваційної сфери, мовно-естетичної ерудованості, ціннісно-орієнтаційної сфери, вмінь і навичок мовно-естетичної діяльності, творчого потенціалу, тобто тих складових, що визначають загальний рівень сформованості естетичного досвіду студентів філологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів.

Література

1. Вдовіна Т. О. Методика навчання майбутніх учителів іноземної мови читання англійських художніх текстів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Вдовіна Т. О. ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2003. – 21 с.
2. Долматова М. П. Формування естетичного досвіду студентів філологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец.

13.00.07 / Долматова М. П. ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Л., 2007. – 243 с.

3. Смелякова Л. П. Теоретические основы отбора художественного текстового материала для языкового вуза (на материале английского языка) : дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Смелякова Л. П. ; Киев. гос. пед. ин-т иностр. языков. – К., 1992. – 390 с.

4. Смелякова Л. П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе (Теория и практика отбора) : монография / Л. П. Смелякова. – СПб. : Образование, 1992. – 142 с.